

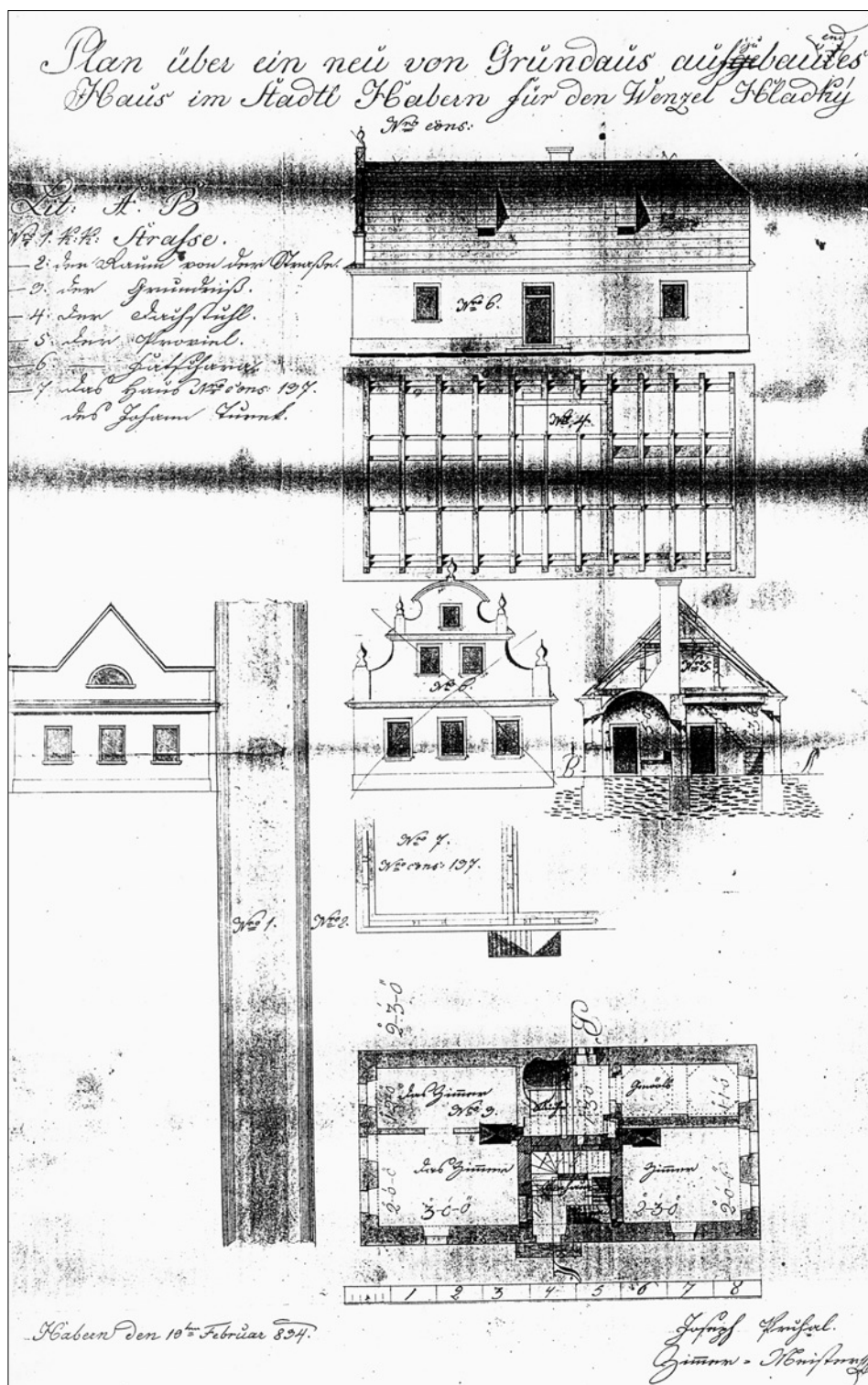
PROJEKTY VESNICKÝCH STAVEB V 19. STOLETÍ A JEJICH REALIZACE

MARTIN EBEL - JIŘÍ ŠKABRADA

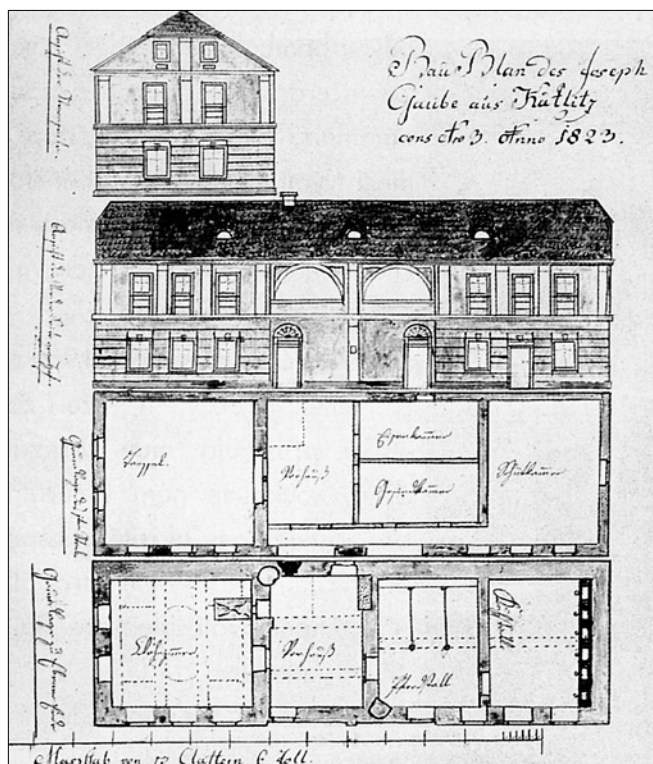
Vědomí existence návrhových plánů, tedy projektů pro stavby, kterým jsme si zvykli říkat lidová architektura, je relativně nedávné a odborná literatura na toto téma je dosud málo početná.¹⁾ Dosud známé nejstarší plány vesnických staveb, které pocházejí ze závěru 18. a zejména z první poloviny 19. století, jsou zajímavé z různých hledisek. Uchvacují především tím, že vlastně všechny operují se zcela venkovskou typologií včetně tradičních regionálních zvyklostí, jako jsou například dymníkové (černé) kuchyně či vstupy na schody zvenčí v jižních a jihozápadních Čechách. Rozhodně na nich není patrné, že by třeba školení projektanti nutili vesnické stavebníky k aplikaci nějakých pro ně dosud nezvyklých městských inovací.

Při postupném prověřování vypovídacích schopností nového pramene jsme začali věnovat po-

1) M. Ebel, Josefská „typová projekce“ chalup; Památky a příroda 15., Praha 1990, s. 410 - 412; M. Ebel, J. Škabrada, Původní plánová dokumentace lidové architektury (s J. Škabradou), Zprávy památkové péče 55, Praha 1995, s. 100 - 104; M. Ebel, J. Škabrada, Pozdně barokní domy v Novém Boru a jejich projekty, ve: Historická architektura, věda - výzkum - praxe, sborník k počti Milana Pavlíka, Praha 1995, s. 173 - 178; M. Ebel, J. Škabrada, Nejstarší projekty vesnických staveb, Domov 1995, 2, s. 42 - 43; 4, s. 44 - 45; 6, s. 40 - 41; 8, s. 42 - 43; 10, s. 46 - 47; 12, s. 38 - 39; M. Ebel, J. Škabrada, Původní plánová dokumentace lidové architektury (s J. Škabradou), skriptum ČVUT Praha 1996; D. Polách, Zednický mistr Isidor Korger, Rekonstrukce památek, Šumperk 1993, č. 1, s. 88 - 96, č. 2, s. 146 - 153; L. Stěpán, Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů I, II, Pardubice - Ústí nad Labem - Zámorsk 1990, 1995.

Obr. 1: Habry (okr. Havlíčkův Brod), 1834 (SOA Zámorsk, Vs Habry, sign. Publ. V/1/24, kt. 8).

Obr. 2: Kotelice (okr. Litoměřice) čp. 3, 1823 (SOA Děčín, Vs Ploskovic, sign. VI/15, kt. 151).

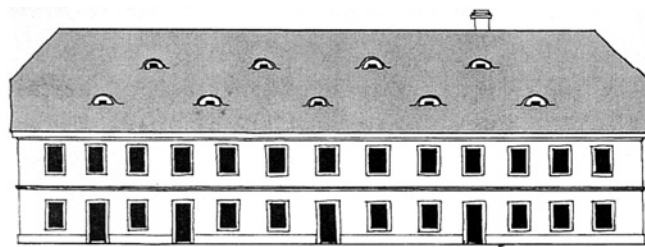

Obr. 3: Kotelice (okr. Litoměřice) čp. 3, 1823 (foto J. Škabrada).

zornost i vztahu projektu a stavební realizace. První možnost výpovědi na toto téma poskytují přímo některé stavební plány, z nichž zpravidla uvádíme ten, pro který se užívá dosti výstižný název „konec baroku v Habrech“. Na něm roku 1834 státní stavební úředník projektantovi, tesařskému mistrovi Josefu Prchalovi, rázně seškrtnal z jeho hlediska už nemoderní (ve stavebním řádu z roku 1833 je skvělý terminus „protichutný“) tvar barokizujícího štítu a přinutil projektanta ke změně na jednodušší tvar klasicistní.²⁾ Projekt byl tedy oproti vynucené změně „lidovější“, vycházející bezpochyby více z místních zvyklostí.

Odlišný, pravděpodobně častější způsob nerespektování stavebního plánu při jeho realizaci lze demonstrovat na konfrontaci projektů a jejich dochovaných realizací. Následující výběr uvádí příklady z vesnického prostředí ze severních i jižních Čech.

2) SOA Zámorsk, Vs Habry, sign. Publ. V/1/24, kt. 8.

Obr. 4: Loubí (okr. Česká Lípa) čp. 51, 1843 (SOA Děčín, Vs Česká Lípa, kt. 252).

Obr. 5: Loubí (okr. Česká Lípa) čp. 51, 1843 (foto J. Škabrada).

Kotelice (okr. Litoměřice) čp. 3 - typický klasicistní patrový zděný dům z oblasti Českého středohoří. Projekt z roku 1823 nebyl dodržen v oblasti střechy, u níž byl nakreslen extrémně nízký sklon bezpochyby z velice prozaického důvodu: plán byl zřejmě kreslen zespodu a horní části kresby se obtížně vměšťovaly na papír.³⁾ Tesaři, vedení bezpochyby právě autorem plánu, jímž byl tesařský mistr Wenzel Salomon, nicméně provedli sklon střešních ploch obvyklých 45 stupňů.

Loubí (okr. Česká Lípa) čp. 51 (a podobně čp. 1 i některé další domy) - projekt na jeden z domů v obci, jejíž podstatná část podlehlá v roce 1843 požáru, shodou okolností v oblasti, kde se v té době stavěly mimořádně velké zděné patrové domy.⁴⁾ První z příkladů projektového řešení, které se zřejmě stavebníkům i provádějícím zedníkům zdálo příliš „kancelářsky suché“ (zprostředkování projektanta, projektu a urychlené stavební řízení bylo jednou z forem vrchnostenské pomoci ve specifické situaci vyhořelé obce⁵⁾). V realizaci bylo monotónní řešení dlouhého průčelí rozčleněno půvabným a zcela funkčním motivem arkád, které ve zděném provedení nahradily „zapouštěnou“ variantu pavlačí dřevěných domů.

3) SOA Děčín, Vs Ploskovic, sign. VI/15, kt. 151.

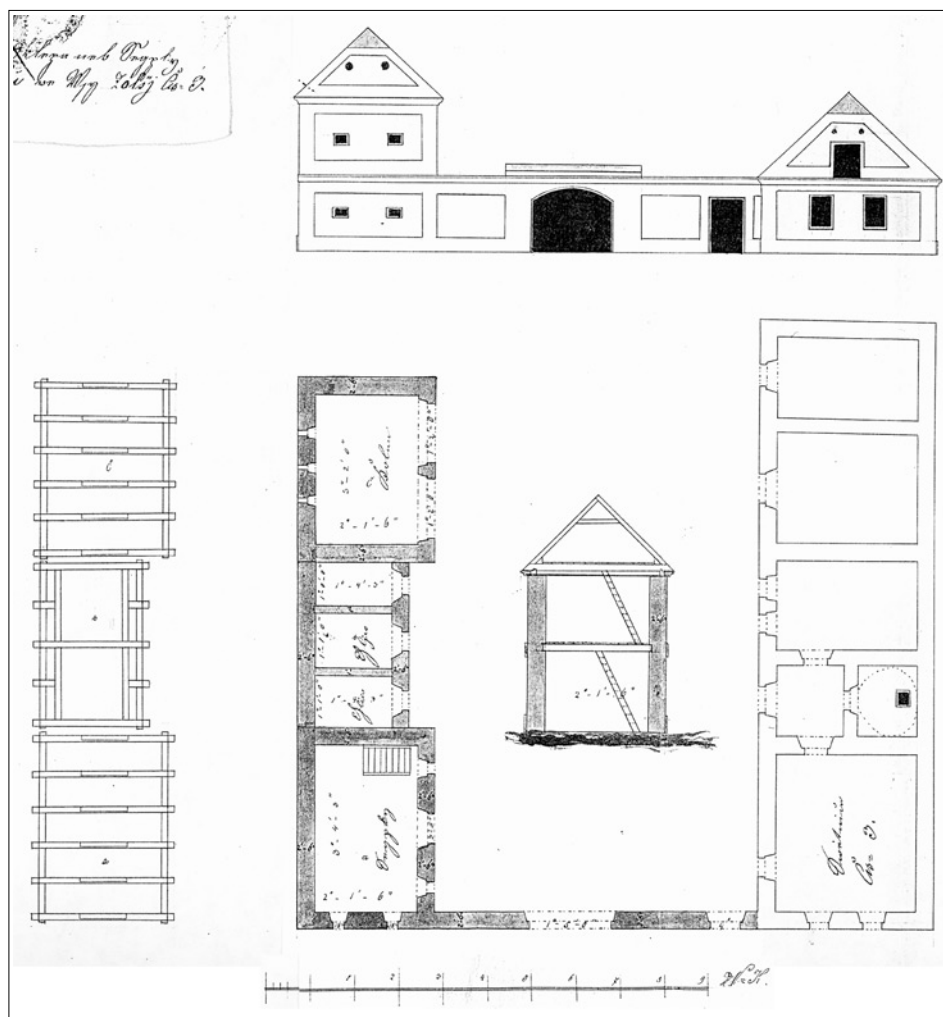
4) SOA Děčín, Vs Česká Lípa, kt. 252.

5) P. Dostál, M. Ebel, J. Škabrada, Zděná klasicistní přestavba vesnice Loubí po požáru roku 1843, Průzkumy památek 1/1997, s. 63 - 92.

Zálší (okr. Tábor) čp. 3 - jedno z výrazných blatských průčelí, nedávno ve své povrchové vrstvě snad věrohodně opravené či spíše rekonstruované. Dochovaný plán z roku 1855 od (opět tesařského) mistra Wenzla Bárty⁶⁾ se týká stavby sýpky a průčelní zdi s vjezdem a vstupní brankou (dům, na plánu rovněž zachycený, již stál, což potvrzuje i datování 1838 na jeho štítu). Stavba sýpky, datovaná 1857, a s projektem tedy spolehlivě související, je však v proporcích a zejména ve ztvárnění průčelí zcela odlišná: patří do početné skupiny typicky místních „cukrkandlově“ dekorativních řešení štítového průčelí.

Zálší (okr. Tábor) čp. 5 - největší a nejznámější štítové průčelí v obci. Dochovaný plán stavitele Straky z roku 1861⁷⁾ se týká právě průčelní části usedlosti - sýpky, zdi s vjezdem a přední části domu, které byly podle protokolu do té doby ze dřeva. Navržené řešení je symetrické se štíty, jejichž tvar známe spíše z blízkého Vltavotýnska a Písecka. Porovnání u domu je složitější, protože na jeho štítu je mladší datování 1900, ale situace u sýpky je jasná: datování 1862 jistě souvisí s projektem, a přitom tu stojíme opět před místním dekorativním ztvárněním, navíc v provedení patrovém namísto projektovaného přízemního.

Zálší (okr. Tábor) čp. 41 - drobná usedlost či spíše chalupa při vstupu do obce, opět s výrazným dekorativním ztvárněním (ve vnějším obrysu možná dodatečně zjednodušeným), provedeným bezpochyby stejnou hlavou a rukou jako oba předšlé příklady. Projekt, který nakreslil jako u čp. 5 stavitel Straka, počítal ale se strohým a v té době v celé oblasti obvyklým klasicistním řešením s polovalbou lemovanou fabionovým profilem a s vodorovně pásovanými rizality při nárožích.⁸⁾

Obr. 6: Zálší (okr. Tábor) čp. 3, 1855 (SOKA Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/12/6, kt. 37).

Obr. 7: Zálší (okr. Tábor) čp. 3, 1855 (foto J. Škabrada).

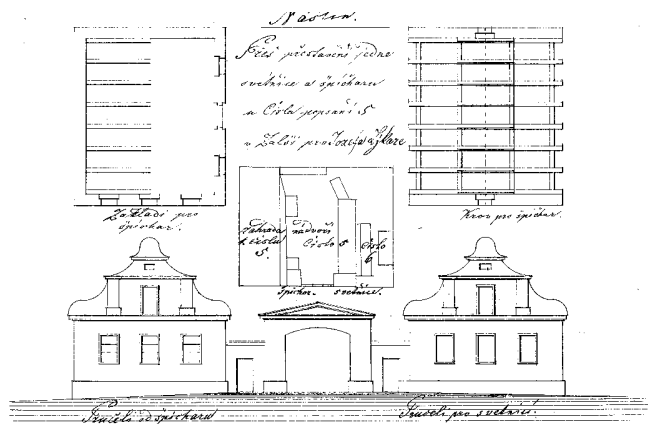
Borkovice (okr. Tábor) čp. 16 - pro novou výstavbu velké a patrové, podélně situované sýpky navrhl opět stavitel Straka monumentalizující symetrické klasicistní řešení s výrazným tympanonem jako osovým akcentem.⁹⁾ Tento motiv,

6) SOKA Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/12/6, kt. 37.

7) SOKA Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/13/15, kt. 39.

8) SOKA Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/12/69, kt. 38.

9) SOKA Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/12/52, kt. 38.

Obr. 8: Zálší (okr. Tábor) čp. 5, 1861 (SOka Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/13/15, kt. 39).

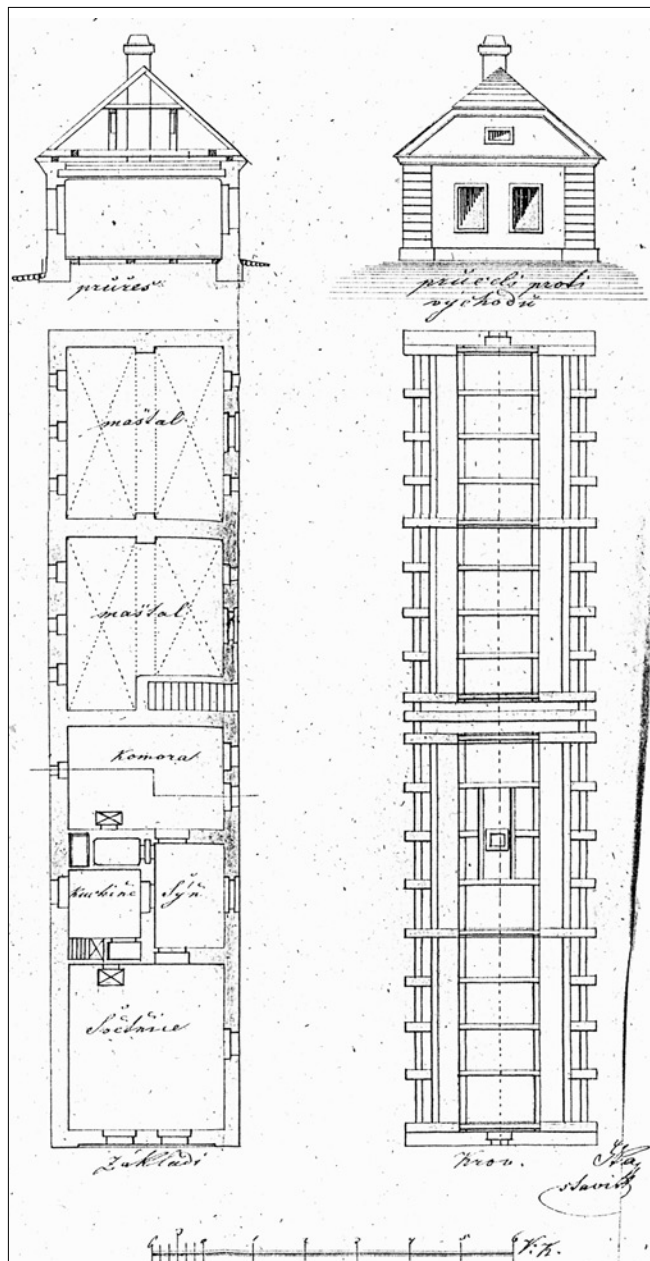

Obr. 9: Zálší (okr. Tábor) čp. 5, 1861 (foto J. Škabrada).

z hlediska typologického uspořádání stavby ostatně zcela nefunkční, byl při realizaci vynechán a zjednodušeny byly i další prvky. Posílen byl naopak prvek členění průčelí slepými arkádami či vpadlinami s tehdy moderními segmentovými záklenky.

Pelejovice (okr. Tábor) čp. 6 - pro sýpku v levé části průčelí usedlosti navrhl stavitel Straka roku 1861 výrazně vertikální, zřejmě třípodlažní řešení s jednoduchým členěním.¹⁰⁾ Stavba, provedená vzápětí a dokončená (podle datování 1862 na štítu) následujícího roku, je však přízemní, zcela odlišná hmotou i rozvrhem a výzdobou průčelí, přičemž bezpochyby nemůže jít o nějakou pozdější redukci.

Závěrem je třeba říci, že tak, jako se zdaleka pro všechny venkovské stavby té doby nedochovalo projekty (ať už existovaly nebo nikoli), tak stejně zdaleka ne u všech těchto dochovaných projektů lze doložit podobnou zvlášť při jejich realizaci (mj. i z toho důvodu, že množství objektů, byť třeba v souvislosti s dochovaným projektem postavených, je přeměněno novodobými úpravami téměř k nepoznání). Při dnešním pohledu na uvedený výběr takto konfrontovatelných staveb se nám nicméně nerespektování jejich projektů jeví bezpochyby spíše jako sympatické, z výtvarného hlediska tvořivé, uplatňující pozitivně místní zvyklosti a pře-

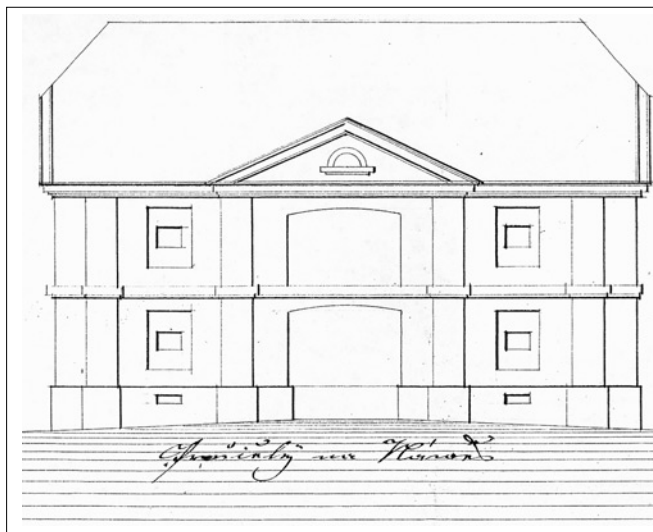

Obr. 10: Zálší (okr. Tábor) čp. 41, 1861 (SOka Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/12/69, kt. 38).

Obr. 11: Zálší (okr. Tábor) čp. 41, 1861 (foto J. Škabrada).

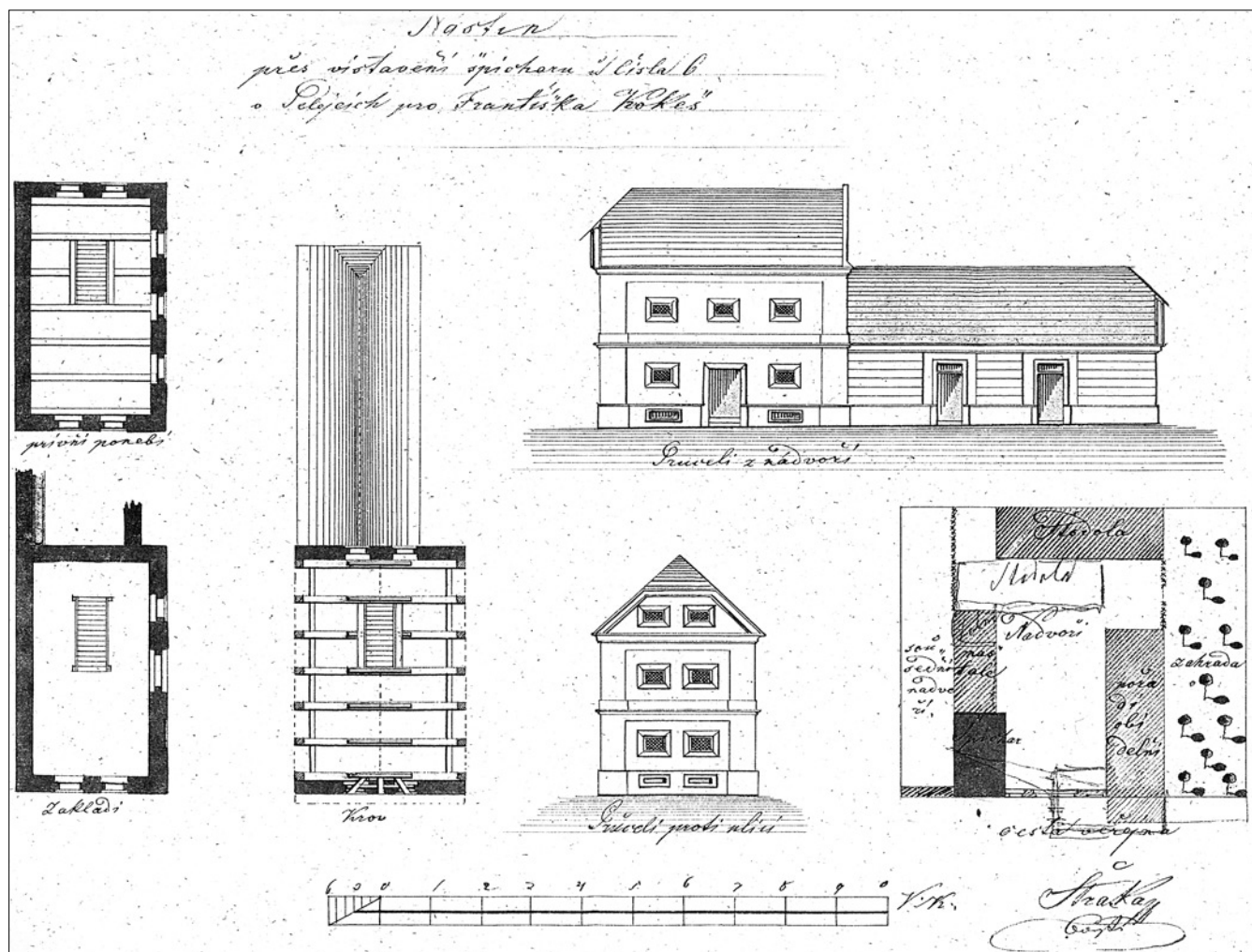
10) SOka Tábor, OÚ Veselí sign. 9/12/70, kt. 38.

Obr. 12: Borkovice (okr. Tábor) čp. 16, 1857 (SOkA Tábor, OÚ Veselí, sign. 9/12/52, kt. 38).

Obr. 13: Borkovice (okr. Tábor) čp. 16, 1857 (foto J. Škabrada).

Obr. 14: Pelejevice (okr. Tábor) čp. 6, plán 1861, realizace 1862 (SOkA Tábor, OÚ Veselí sign. 9/12/70, kt. 38).

svědčující o profesionálnosti a suverenitě provádějících zednických a tesařských skupin. Předložený materiál zřejmě dokládá, že stavebníci i prováděcí skupiny na vesnici plány v době kolem poloviny 19. století zřejmě spíše nechtěli a nepotřebovali, protože institut projektu a řádného stavebního řízení byl tehdy, alespoň na větší části venkova, relativ-

ně nový a muselo trvat nějakou dobu, než si na novou situaci všichni zúčastnění partneři zvykli; chybělo také uzavření stavebního řízení kolaudací. Takováto přechodná situace ale nebyla obvyklá všude (např. na panství Schwarzenberků byl dohled panské stavební kanceláře důsledný již dříve) a také netrvala nijak dlouho. Jedním z důvodů

Obr. 15: Pelejovice (okr. Tábor) čp. 6, plán 1861, realizace 1862 (foto J. Škabrada).

byla zřejmě administrativní a kompetenční změna, při níž byla po reorganizaci roku 1868 namísto okresů od roku 1869 svěřena dohlížecí povinnost při stavebním řízení přímo obcím.

PROJEKTE DER DORFBAUTEN IM 19. JAHRHUNDERT UND IHRE VERWIRKLICHUNG

Auf einigen Beispielen aus Nord- und Südböhmen aus dem 19. Jahrhundert wurden Projekte der Dorfbauten mit der Endverwirklichung konfrontiert, wobei die Beispiele wesentliche Unterschiede dokumentieren, obwohl man bei weitem nicht bei allen diesen erhaltenen Projekten eine ähnliche Willkür bei ihrer Verwirklichung belegen kann. Das Material belegt, dass für die Bauherren und auch für die Maurergruppen in dem Dorf das genehmigte Projekt nicht sehr verbindlich war, das Institut des Projektes und des ordentlichen Bauverfahrens damals relativ neu war, es fehlte der Abschluss des Bauverfahrens durch die Bauübernahme. Zu einer Annäherung des Projektes und der Verwirklichung kam es zusammen mit der Verwaltungs- und Kompetenzänderung nach der Neuordnung im Jahre 1868, als seit 1869 die Aufsichtspflicht während des Bauverfahrens anstatt Bezirke direkt den Gemeinden anvertraut wurde.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Habry 1834, (Kreis Havlíčkův Brod/Deutschbrod) (SOA Zámorsk, Vs Habry, Sign. Publ. V/1/24, kt. 8).

Abb. 2 und 3: Kotelice (Kreis Litoměřice/Leitmeritz), Konstr. - Nr. 3, 1823 (SOA Děčín/Tetschen, Vs Ploskvice, Sign. VI/15, kt. 151, Foto J. Škabrada).

Abb. 4 und 5: Loubí (Kreis Česká Lípa/Böhmisch Leipa) Konstr. - Nr. 51, 1843 (SOA Děčín/Tetschen, Vs Česká Lípa, kt. 252, Foto J. Škabrada).

Abb. 6 und 7: Zálší (Kreis Tábor) Konstr. - Nr. 3, 1855 (SOkA Tábor, OÚ Veselí, Sign. 9/12/6, kt. 37, Foto J. Škabrada).

Abb. 8 und 9: Zálší (Kreis Tábor) Konstr. - Nr. 5, 1861 (SOkA Tábor, OÚ Veselí, Sign. 9/13/15, kt. 39).

Abb. 10 und 11: Zálší (Kreis Tábor) Konstr. - Nr. 41, 1861 (SOkA Tábor, OÚ Veselí, Sign. 9/12/69, kt. 38, Foto J. Škabrada).

Abb. 12 und 13: Borkovice (Kreis Tábor) Konstr. - Nr. 16, 1857 (SOkA Tábor, OÚ Veselí, Sign. 9/12/52, kt. 38, Foto J. Škabrada).

Abb. 14 und 15: Pelejovice (Kreis Tábor) Konstr. - Nr. 6, Plan 1861, Verwirklichung 1862 (SOkA Tábor, OÚ Veselí, Sign. 9/12/70, kt. 38, Foto J. Škabrada).

(Übersetzung J. Kroupová)